

Kulturmiljöavdelningen
Kulturminnesenheten

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse
Markus Dahlberg / Ingrid Schwanborg

"Långsiktigt hållbar förvaltning och differentierad användning av kyrkor" - dokumentation från RAÄ:s seminarier serie våren 2006

Inledning och bakgrund

Kulturminnesenheten vid Kulturmiljöavdelningen har under februari - april 2006 genomfört en serie om fyra seminarier kallad *Långsiktigt hållbar förvaltning och differentierad användning av kyrkor*. Markus Dahlberg och Ingrid Schwanborg har varit ansvariga. Seminarieriens syfte och innehåll preciserades i ett PM och ett schema, som föredragits för avdelningsledning och verksledning.

Ett tjugotal deltagare med inblick i kyrkfrågor ur olika synvinklar vid RAÄ har deltagit i seminarierna. Vi har också inbjudit några personer med erfarenhet från den regionala kulturmiljövården, nämligen Heidi Vassi från Kronobergs län (samtliga seminarier), Lars Bergström från Västra Götalands län (andra och tredje seminariet) samt Thomas Romberg och Barbro Mellander från Skåne län (fjärde seminariet). Seminarierien liksom denna rapport har som övergripande syfte att skapa en intern plattform inom RAÄ då det gäller frågor som rör rubricerade ämne. Deltagarna från den regionala kulturmiljövården har i detta arbete enbart representerat sig själva och givit reflexioner utifrån egna erfarenheter. Skulle det bli aktuellt med ett fortsatt arbete i andra former måste naturligtvis förankring och representation återigen övervägas.

Seminarierien har alltså berört olika teman kring långsiktigt hållbar förvaltning och differentierad användning av kyrkor. En konstruktiv diskussion ur kulturmiljövårdens synvinkel måste naturligtvis utgå ifrån att kyrkorna fortsatt skall förvaltas och brukas. Som hotbild har också motsatsen förekommit i våra diskussioner, d.v.s. "övertalighet" i form av obefintligt nyttjande och hot om avyttring. Begreppet "övertalighet" förekommer ofta i tidningsartiklar och i den allmänna debatten - och här och där också i rapporttexten. Vi är medvetna om att begreppet övertalighet är komplicerat och kräver en närmare definition för att det skall vara användbart. Det som betecknas som kyrklig övertalighet, d.v.s. att kyrkan används i marginell omfattning eller inte alls för kyrkliga handlingar, är inte detsamma som att kyrkan betraktas som övertalig i församlingens eller allmänhetens ögon. Det kyrkliga kulturarvet bär på många och mångfacetterade värden.

En mer preciserad målsättning med detta arbete har varit skapa ett kunskapsunderlag och förhållningssätt inför Centrala samrådsgruppens konferens *Differentierad användning och förvaltning av kyrkor* i Lund 10 - 11 maj i år. Avsikten har också varit att förbereda för RAÄ:s deltagande i referensgruppen för Svenska kyrkans projekt *Differentie-*

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

rad användning och förvaltning av kyrkobyggnader, som påbörjats våren 2006. Representanternas uppgift är att föra fram RAÄ:s synpunkter på de material och texter som tas fram genom projektet. Representanterna ska bereda frågorna inom RAÄ innan synpunkter lämnas. Genom seminarieriet har vi haft möjlighet att i förväg formulera viktiga förhållningssätt. Ett forum för avdelningsövergripande diskussioner har vuxit fram som även fortsättningsvis kan utnyttjas för interna diskussioner. Seminarieriet har berört många strategiskt viktiga frågor för kulturmiljövården. RAÄ:s medverkan i Svenska kyrkans DAK-projekt kommer sannolikt att innebära behov av att kommunicera och diskutera viktiga frågeställningar bredare inom kulturmiljösektorn. Former för detta bör utvecklas.

Tiden för seminarieriets planering och genomförande har varit begränsad och många av frågorna behöver analyseras vidare. I denna rapport ger vi en presentation av de ståndpunkter vi uppfattat som seminarieriets gemensamma, men vi har också försökt att i mer nyanserade resonemang ge en bild av de presentationer som ägt rum och de diskussioner som förts. Detta har också fått styra rapportens disposition. Rapporten inleds med en sammanfattning i ett antal punktsatser med viktiga utgångspunkter och ställningstaganden. Därefter följer referat av de presentationer och diskussioner som förts kring seminarieriets teman. Vi har inte strävat efter att nå fram till entydiga ställningstaganden i alla frågor utan även pekat på områden för fortsatt analys. Det material som särskilt lyfts fram eller delats ut vid seminarieriet företecknas sist.

Målet att skapa forum för en intern diskussion vid RAÄ kring frågor om långsiktigt hållbar förvaltning och differentierad användning av kyrkor har uppnåtts. Arbetet med att ta fram underlag och genomföra seminarieriet har givit deltagarna en djupare förståelse av och beredskap för de diskussioner vi fortsatt måste föra både inom kulturmiljösektorn och med Svenska kyrkan. Seminarieriet har också gett upphov till en rad förslag på strategiska arbetssätt för att motverka övertalighet och dess negativa konsekvenser för kulturarvet. Många av förslagen kräver samverkan mellan kulturmiljövården och Svenska kyrkan, vissa på regional nivå och andra på central nivå. Sannolikt kommer diskussionerna i anslutning till den kyrkliga konferensen i Lund samt Svenska kyrkans DAK-projekt att konkretisera behovet av sådana insatser. Samverkansformer finns redan genom den centrala och de regionala samrådsgrupperna.

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

Sammanfattning av diskussionen

- Statens förhållningssätt till och ansvar för de kyrkliga kulturminnena kommer bl.a. till uttryck i *Lag (1988:950) om kulturminnen mm* (hädanefter kallad Kulturminneslagen) och i *Staten och trossamfunden. Begravningsverksamheten, kulturminnena, personalen, avgiftsbetalningen m m* (prop 1998/99:38). Kulturminneslagen omfattar bl.a. alla kyrkmiljöer tillkomna före 1940 och uttrycker därmed att alla dessa är av stort kulturhistoriskt värde.
- Svenska kyrkans ansvar uttrycks i Kulturminneslagen och i *Överenskommelse mellan staten och Svenska kyrkan i frågor som rör de kulturhistoriska värdena inom Svenska kyrkan* (2000-02-28) står bl.a.: ”Svenska kyrkan är ansvarig för den största sammanhållna delen av vårt kulturarv. /.../ Det är av stor betydelse att detta gemensamma kulturarv bevaras till kommande generationer.” Enligt överenskommelsens 2 och 3 § skall Svenska kyrkan svara för att ha tillgång till erforderlig kompetens i frågor som rör förvaltningen av de kyrkliga kulturminnena, samt för att de kyrkliga kulturminnena i framtiden är tillgängliga för var och en i minst samma utsträckning som före relationsändringen.
- Det kyrkliga kulturarvet har enligt enkätundersökningar en stark ställning hos allmänheten och kyrkobyggnaden uppfattas i hög grad som ett offentligt rum. Hur de kyrkliga kulturminnena förvaltas engagerar därför vidare kretsar än de kyrkligt aktiva. Kulturminneslagen ger inte det allmänna möjlighet att direkt påverka frågor kring en eventuell avyttring (däremot behåller kyrkan sitt skydd enligt Kulturminneslagen även om den övergår i annans ägo). När en sådan fråga väcks är det viktigt att finna former för allmänheten i vid mening att göra sin röst hörd. Exempelvis bör även kommunen vara delaktig i en sådan diskussion och ta ställning till vilken roll de kyrkliga miljöerna bör ha i den kommunala planeringen.
- De kyrkliga kulturminnena har ett allmänintresse, d.v.s. utgör ett kulturarv som tillhör alla och ska vara tillgängligt för alla. Det är därför rimligt att allmänna medel (kyrkoantikvarisk ersättning), även fortsättningsvis avsätts för vården av de kulturhistoriska värdena. Dock bör staten och Svenska kyrkan genom analyser och diskussioner, centralt och regionalt, utveckla en större samsyn kring hur de allmänna medlen skall riktas för att göra största möjliga kulturmiljönytta.
- De kyrkliga kulturminnena har sådana generella kulturhistoriska värden att det är motiverat med generell tillståndsplikt enligt Kulturminneslagen. Vid tillämpningen sker dock en prövning utifrån de individuella kulturhistoriska värdena i det enskilda fallet. De kulturhistoriska bedömningar (”karakteriseringar”) som nu tas fram i stiftens avses användas som underlag. Kulturmiljövården bör vara tydlig med att kulturminneslagen tillämpas individuellt. Graden av restriktioner varierar mellan olika

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

kyrkor eller delar av samma kyrka - vissa kyrkor kan tåla anpassningsåtgärder för ett hårdare användningstryck medan andra kräver stor försiktighet

- Kulturmiljövårdens grundhållning är att ett fortsatt bruk, helst den ursprungligen avsedda, utgör en viktig förutsättning för ett bibehållande av kyrkornas kulturhistoriska värden. Vid en diskussion om differentierad/alternativ användning av kyrkor i en församling/samfällighet bör stor hänsyn tas till de kulturhistoriska värdena. De kunskapsunderlag med kulturhistoriska bedömningar ("karakteriseringar") som oftast gemensamt tagits fram av stiftet och den regionala kulturmiljövården bör vara en viktig utgångspunkt. En planering av differentierad användning av församlingens/samfällighetens kyrkor bör utgå från att alla behövs. En effektiviserad användning kan t.ex. innebära att ömtåliga kyrkor brukas som sommar-, bröllopskyrka etc, medan mindre ömtåliga blir huvudkyrka. Även andra typer av användning är många gånger möjlig att förena med hänsyn till kulturhistoriska värden. Metoder bör utvecklas för en sådan förvaltning (jfr Tidaholmsprojektet, ett tidigt försök till differentierad användning)
- Såväl staten som Svenska kyrkan har åtaganden då det gäller bevarandet av de kyrkliga kulturminnena. Att utarbeta strategier och metoder för att kyrkorna används så att de kulturhistoriska värdena tas tillvara och bevaras för framtiden är ett gemensamt intresse. Regeringsrätten har i dom beviljat rivning av Maglarps nya kyrka. Även om domen till sitt innehåll kan vara prejudicerande, ger den *inte* uttryck för förhållanden som idag är allmänna. Det är i dag direkt ovanligt att kyrkor får förfalla, även bland dem som betraktas som kyrkligt övertaliga. Det är viktigt för framtiden att arbeta med långsiktiga strategier för att undvika att liknande situationer som i Maglarp uppkommer.
- Den viktigaste resursen för omhändertagandet av en kyrka har alltid varit och kommer troligen inom överskådlig tid att vara *församlingen*. Det är viktigt att genom informationsinsatser och genom att främja t.ex. studiecirkelar verka för att såväl församlingens som allmänhetens kunskap om och intresse för kyrkomiljöerna som kulturarv vidmakthålls.

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

Referat från presentationer och diskussioner vid seminarierna

Kyrklig övertalighet är varken som företeelse eller begrepp något nytt. Fenomenet har inte minst behandlats i de inomkyrkliga och statliga utredningar som föregick relationsändringen mellan staten och Svenska kyrkan år 2000. En grundläggande inställning som lades fast i dessa utredningar var att Svenska kyrkan skulle ta hand om och förvalta hela det skyddade kyrkliga kulturarvet och att det endast i undantagsfall skulle få bli fråga om att ta kyrkor ur bruk, "lägga i malpåse" eller avyttra dem.

Vad betyder "övertaliga kyrkor" och hur skall vi beskriva problematikens omfattning?

Det vi avser med kyrklig övertalighet, d.v.s. att det finns fler kyrkor än församlingarna behöver för gudstjänstbruk, kan beskrivas ur ett historiskt perspektiv. Perioder av kyrklig expansion och församlingsnybildningar har alternerat med regleringar och kyrkliga nedläggelser. Reformationen innebar att många av de gamla medeltida stadskyrkorna revs och städernas församlingsstruktur radikalt förenklades. Under 1800-talet skedde i de kyrktäta delarna av landet en omfattande reglering, som bl.a. tog sig uttryck i att församlingar valde att bygga ny gemensam kyrka, medan de gamla lämnades öde eller revs. Under den långa tidsperiod som kyrkobyggandet kan följas i vårt land är det heller inte ovanligt att man rivit den gamla församlingskyrkan, till förmån för ett nybygge och att man då också valt ny kyrkplats för att ansluta till nya bebyggelsemönster.

Att vi idag befinner oss i en situation som - utifrån ovan nämnda definition - präglas av kyrklig övertalighet, torde vara ett faktum. På senare har tid detta bl.a. kommit till uttryck i en artikelserie i *Kyrkans tidning* (nr 2005/20 - nr 2006/2), som utgjort en av utgångspunkterna för seminarieseriens diskussioner. Samtidigt som det är en företeelse med historiska paralleller är det också viktigt att lyfta fram faktorer som i den aktuella situationen accentuerats eller är helt nya. Bland dem som vi på olika sätt berört i våra diskussioner kan nämnas:

- det kyrkliga landskapets struktur har huvudsakligen vuxit fram som ett resultat av befolkningstillväxt på landsbygden. De befolkningsomflyttningar som skett under större delen av 1900-talet, och som alltså fortskrider, går i riktning mot städer och regionala tätorter
- Svenska kyrkan har upphört att vara statskyrka, vilket inneburit en rad förändringar. Svenska kyrkan har inte längre beskattningsrätt, utan huvuddelen av ekonomin grundar sig på medlemsavgifter (som staten - åtminstone än så länge - varit behjälplig med att samla in)

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

- andelen svenska medborgare som tillhör Svenska kyrkan har under en längre tid minskat år för år. Detta beror på flera omständigheter. Sedan 1996 föds man inte längre in i Svenska kyrkan, utan dopet är medlemsgrundande. Antalet aktiva utträden ur Svenska kyrkan har ökat. Vi lever idag i ett mångkulturellt Sverige med betydande inslag av personer med annan trosinriktning
- för närvarande pågår en förändring av församlingsstrukturen som är den mest genomgripande sedan medeltiden. Detta sker huvudsakligen genom flera församlingar slås samman till en, som därmed får flera kyrkor att förvalta
- vid seminarierna har givits flera exempel på att Svenska kyrkans ekonomiska enheter allmänt strävar efter att successivt minska sitt fastighetsinnehav. Kyrkan är dock den byggnad som man håller fast vid längst.

Det finns alltså både historiska paralleller och aktuella omvärldsfaktorer som belyser övertaligheten som ett fenomen i första hand förknippat inomkyrkliga förhållanden. Dock finns såväl från statens som Svenska kyrkans sida en medvetenhet om s k övertalighet inte kan betraktas ur ett renodlat kyrkligt funktionsperspektiv, d.v.s. enbart utgå från Svenska kyrkans behov av gudstjänstlokaler. Detta kommer t.ex. tydligt till uttryck i 1993 års kyrkobyggnadsutredning, en inomkyrklig utredning tillsatt av Svenska kyrkans centralstyrelse (betänkandet publicerades under titeln *Fädernas kyrkor - och framtidens*, Svenska kyrkans utredningar 1996:1, 1996). En av utredningens åtgärder var att låta genomföra en religionssociologisk undersökning, i avsikt att nå fram till en tydligare bild av de kyrkotillhörigas attityder till kyrkobyggnaden, deras motiv till användning av den och deras syn på hur en eventuell övertalighet skall hanteras. Utredningens slutsats blev att kyrkorna som kulturhistoriska miljöer har så starkt stöd i det svenska samhället att det i allmänhetens ögon knappast föreligger någon övertalighet i den meningen att kyrkor kan läggas ner eller avvecklas. Kyrkorna uppfattas som en del av det offentliga rummet. Därför bör, enligt utredningen, inte heller Svenska kyrkan arbeta i en riktning som skulle kunna innebära att ett antal kyrkor riskerade att förklaras för övertaliga. Istället gäller det för Svenska kyrkan och dess församlingar att anpassa verksamheten, organisationen och kostnaderna till de lokala förutsättningar som idag gäller och kan finnas i framtiden.

Hur omfattande är då problemen med s.k. övertalighet? Något entydigt svar på detta finns inte, beroende på avsaknaden av en tydlig definition. Statistik då det gäller kyrkornas användning finns delvis tillgänglig via Svenska kyrkan, som också redovisar den i den årliga rapporten till regeringen beträffande de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen. Av redovisningen för 2005 framgår att endast ett fåtal kyrkor formellt tagits ur bruk och av dem utgörs huvuddelen av enklare kapell. Svenska kyrkan följer också kyrkornas användningsgrad, utifrån de kyrkliga handlingarna (gudstjänst, dop, vigslar etc.). I en tredjedel av de cirka 3500 kyrkorna skedde år 2004 färre än 50 kyrkliga handlingar.

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

Kulturmiljövården kan eller bör inte påverka övergripande faktorer i form av demografiska förhållanden, Svenska kyrkans vikande medlemsantal och förändringar i församlingsindelningen. Vid de nu genomförda seminarierna har framförts vikten av att kulturmiljövården i en fördjupad omvärldsanalys följer de faktorer som påverkar det kyrkliga kulturarvet nu och i en framtid. Kulturmiljövården måste ha egen beredskap att definiera och beskriva övertalighetsproblemets innebörd och omfattning. Metoder för omvärldsanalys måste utvecklas utifrån att situationen och förutsättningarna ser mycket olika ut i olika landsdelar. En konstruktiv diskussion mellan staten och Svenska kyrkan i dessa frågor förutsätter en medvetenhet från parterna om att ett minskat nyttjande av kyrkan för gudstjänstbruk, inte innebär att kyrkan betraktas som övertalig i allmänhetens ögon. Det sätt man väljer att definiera problematiken får också betydelse för hur stort problemet uppfattas rent kvantitativt - och sannolikt också vilka lösningar som eftersträvas. I 1993 års kyrkobyggnadsutredning framhålls församlingsregleringar som ett sätt att anpassa verksamheten till en ekonomisk realitet och därmed också ett sätt att för Svenska kyrkan möta hotad övertalighet. Som framgått har Svenska kyrkan redan kommit långt då det gäller förändringarna av den kyrkliga indelningen. Vid en fortsatt överläggning med Svenska kyrkan i dessa frågor är det viktigt att nästa steg sätts i fokus, nämligen den långsiktiga förvaltningen av det kyrkliga kulturarvet.

Vilket strategiskt förhållningssätt har staten intagit - och hur ser vi på det idag?

Resonemangen kring de aktuella övertalighetsproblemen kan föras tillbaka till 1980-talets början. Regeringen tillsatte 1984 en utredning under ledning av regeringsrådet Stig Brink med huvudsaklig uppgift att se över den rättsliga regleringen angående statens tillsyn över kyrkobyggnaderna, begravningsplatserna och de kyrkliga inventarierna. En av de frågor som särskilt utpekades i direktiven var statens bevakning av kulturminnesvårdens intressen då det gällde de kyrkobyggnader som inte längre behövdes för kyrkligt bruk, men ändå ansågs värda att bevara. I det förslag som utredningen lade fram kan man se en tydlig hänvisning till de principer som utvecklats i England för att hantera motsvarande frågor (*Kulturhistorisk tillsyn över den kyrkliga miljön*, 1986). Innan en kyrka förklarades för övertalig skulle dess kulturhistoriska värde bedömas av Riksantikvarieämbetet. Om kyrkan var av kulturhistoriskt riksintresse borde den bevaras som kyrkobyggnad. Kostnadsansvaret borde då också bäras av staten. I annat fall torde en alternativ användning vara att föredra, varvid byggnaden i de flesta fall torde övertas av annan huvudman. Även rivning av byggnaden kunde bli aktuell.

Ett särskilt yttrande rörande förslaget lämnades av utredningens sakkunnige från RAÄ, Christian Laine. I detta går han emot grunderna i förslaget. Han förordar istället att utgångspunkten borde vara att ge bästa möjliga ekonomiska förutsättningar för att bibehålla kyrkobyggnaderna i fortsatt bruk för sitt ändamål. Under inga omständigheter, fortsätter Laine, bör reformer genomföras "som kan försvaga församlingsbornas känsla och ansvar för sin levande kyrka och dess vård". Staten borde istället skapa ett ekonomiskt stödsystem, som på ett effektivt sätt skulle hjälpa pastorat och församlingar att

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

vårda kyrkorna och deras kulturvärden. Därmed skulle också riskerna för övertalighet reduceras.

Som nämnts kom under 1990-talet inomkyrkliga utredningar att belysa övertalighetsproblematiken, främst *Fädernas kyrkor - och framtidens* från 1996. En av de viktiga slutsatserna blev alltså att övertalighet, i allmänhetens ögon, var ett mycket marginellt problem. Kyrklig "nedläggelse" omtalas ändå som en yttersta utväg om förutsättningar för att förvalta och använda en kyrkobyggnad helt saknades. En nedläggning förutsätter, menar man i utredningen, att ärendet prövas enligt 4 kap Kulturminneslagen. Finner då länsstyrelsen att kyrkan av kulturhistoriska skäl ändå ska bevaras, bör ansvaret övergå på staten. Det är enligt utredningen inte rimligt att Svenska kyrkan förpliktas att förvalta byggnader som det endast finns kulturhistoriska intressen av att bevara. Slutligen föreslås också att formerna för det statliga ansvarstagandet borde ses över i samband med det statliga utredningsarbetet som då pågick rörande relationsändringen mellan stat och kyrka.

Hur fångades då frågan upp? Övertalighet är ingen stor sakfråga i det omfattande utredningsmaterialet inför relationsändringen, åtminstone inte uttalat. Här står i stället kyrkornas allmänna kulturvärden i fokus och - som ett resultat av detta - statens vilja att värna de kulturhistoriska värdena genom att vidmakthålla kulturminneslagstiftningen samt genom tillkomsten av en ny ersättningsform, den s.k. kyrkoantikvariska ersättningen. Denna är tänkt som ersättning till Svenska kyrkan för de inskränkningar som Kulturminneslagen innebär och för kulturhistoriskt motiverade kostnader. Avsikten är att stödja de kyrkliga organen (pastorat/samfälligheter, församlingar) i deras eget ansvarstagande för de kyrkliga kulturvärdena. I linje med detta träffades också en överenskommelse mellan parterna i februari 2000, i vilken Svenska kyrkans förvaltningsansvar är tydligt formulerat.

Staten och Svenska kyrkan har ett ömsesidigt åtagande då det gäller det kyrkliga kulturarvet. Huruvida avvägningen mellan parternas ansvar är den rätta, har varit ett genomgående diskussionsämne vid seminarietillfällena. Olika åsikter har framförts. Som framgått av ovanstående finns även i utredningar och betänkanden skilda utgångspunkter. Statens förhållningssätt såsom det formulerats i sakkunnighetsutlåtandet i den Brinkska utredningen samt i utredningarna inför relationsändringen ligger ger dock väl i linje med en aktuell syn på kulturarvet och dess förvaltning, då det gäller t.ex. breddat ansvar och lokalt engagemang. Det lokala ansvaret och engagemanget är det som under tusen år format det kyrkliga kulturarvet. Någon annan form av praktisk förvaltning har aldrig prövats för kyrkornas vidkommande. Andra synpunkter har förts fram, som direkt eller indirekt pekat på behovet av ett ökat statligt engagemang. Det har då rört direkt statlig förvaltning av kyrkligt övertaliga kyrkor (enligt engelsk modell) eller en tydligare uppföljning, från det allmännas sida, av Svenska kyrkans användning av den kyrkoantikvariska ersättningen.

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

En viktig förändring som lyfts fram är att församlingen som lokalt förvaltande enhet idag minskat i betydelse. Detta gäller förstås de stift där omfattande församlingsregleringar ägt rum. Även i andra fall träder vanligen en samfällighet in i församlingens ställe då det gäller förvaltningsfrågorna. De ekonomiska övervägandena sker alltså på ett längre avstånd från den enskilda församlingsskyrkan. Församlingssammanslagningarna kan å andra sidan ses som en möjlighet att anpassa den ekonomiska kostymen till framtiden, till gagn också för handhavandet av de kulturhistoriska värdena. Under seminarierna har också visats exempel på samfälligheter som utvecklat sitt förvaltningsansvar på ett för kulturarvet positivt sätt. Större ekonomiska enheter gör det möjligt att aktivt arbeta med differentierad användning av ett sammansatt byggnadsbestånd.

Trots alla utredningar är det uppenbart att väsentliga frågor i detta problemkomplex ännu kvarstår och sannolikt inte ställts för sista gången. En sådan rör förvaltningsansvaret för en kyrka som samfälligheten/församlingen inte längre anser sig ha bruk för och där någon alternativ användning inte står att finna. Frågan restes av den kyrkliga utredningen *Fädernas kyrkor - och framtidens* från 1996 och hänfördes där till utredningarna inför relationsändringen. Genom den överenskommelse som undertecknades vid relationsändringen fick Svenska kyrkan ett tydligt förvaltningsansvar, utan att det på något sätt inskränktes enbart till de byggnader som Svenska kyrkan ansågs sig ha bruk för. Den dom som nu meddelats beträffande Maglarps nya kyrka gör det dock tydligt att Regeringsrätten anser att en församlings förvaltningsansvar inte sträcker sig hur långt som helst (möjligen har Svenska kyrkan med denna dom fått ett förtydligande som de statliga utredningarna inte måktade med, eller av strategiska skäl inte ville ta i).

Staten har genom länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet argumenterat för att Maglarps nya kyrka har kulturhistoriska värden som motiverar ett bevarande. Fördelningen av den kyrkoantikvariska ersättningen sker dock av stiftet, utifrån församlingarnas ansökningar. Eftersom såväl församling som stift argumenterat för en rivning av Maglarps nya kyrka har av förklarliga skäl ingen sådan tilldelning varit aktuell. Den grundläggande hållning som staten gett uttryck för, nämligen att staten genom att skapa ett ekonomiskt stödsystem skulle ge möjlighet för Svenska kyrkan och dess lokala enheter att ta eget ansvar för de kulturhistoriska värdena, har här i detta enskilda fall visat sig vara alltför optimistisk.

Det förefaller inte rimligt att Regeringsrättens dom i detta enskilda fall skall förändra statens syn på förvaltningsfrågorna. Emellertid bör vi inte heller utesluta att de omvärldsfaktorer som lyfts fram kan tvinga staten att i enstaka fall eller i ett längre perspektiv ompröva sitt förhållningssätt. Konsekvenserna av en sådan omorientering bör dock analyseras noga. Svenska kyrkans och samfälligheternas/församlingarnas attityder påverkas också av de ställningstaganden som staten gör. Som redan framhållits är samfälligheternas/församlingarnas eget engagemang och ansvarstagande av stor betydelse för det kyrkliga kulturarvets bevarande.

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

Vad kan och bör staten och Svenska kyrkan göra för att motverka negativa konsekvenser för kulturarvet?

Att många församlingars minskade behov av kyrkorna är problematiskt och ser ut som en hotbild mot ett värdefullt kulturarv är en inställning som är gemensam för Svenska kyrkan, kulturmiljövården och också för en stor del av allmänheten. Svenska kyrkan har redan påbörjat olika aktiviteter för att möta problemet. Många församlingar och samfundligheter arbetar, ofta i samråd med länsstyrelser och läns museer, för att se över sin användning av kyrkobeståndet och effektivisera den. Svenska kyrkan centralt har 2006 påbörjat projektet *Differentierad användning av kyrkor, DAK*, i vilket kulturmiljövården är representerad i referensgrupper.

Problematiken kring det kyrkliga kulturarvets fortbestånd måste naturligtvis, för att få genomslag, analyseras av Svenska kyrkan och kulturmiljösektorn gemensamt. Parterna har skilda ansvar och roller då det gäller det kyrkliga kulturarvet. Svenska kyrkan, genom sina församlingar, äger och förvaltar det kyrkliga kulturarvet. Kulturmiljösektorn företräder allmänhetens intresse från kulturhistorisk synpunkt. Det är knappast kulturmiljövårdens uppgift att försöka få fler människor att bli aktiva kyrkobesökare eller att verka för att medlemsantalet ska öka. Däremot är det en grundläggande uppfattning inom sektorn att kulturmiljöers förutsättningar att bevaras och överleva är att de brukas på lämpliga sätt. Detta finns också med i vågskålen när tillstånd till ändringar prövas.

En god grund för ett lämpligt omhändertagande av kyrkomiljöerna har redan lagts, delvis av Svenska kyrkan och kulturmiljövården tillsammans. Goda förutsättningar har arbetats fram genom att:

- kyrkomiljöerna är lagskyddade
- staten bidrar med kyrkoantikvarisk ersättning
- riksomfattande kunskapsunderlag och kulturhistoriska bedömningar har tagits fram, varav många görs tillgängliga via bebyggelseregistret eller genom andra digitala media:
 - o Sockenkyrkoprojektet
 - o karakteriserings/bedömningsprojekt
 - o vård- och underhållsplaner
- en överenskommelse har upprättats mellan Svenska kyrkan och staten om tillgänglighet, kompetens, samverkan och årlig redovisning av den kyrkoantikvariska ersättningen
- centrala och regionala samrådsgrupper har inrättats

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

- stiftsantikvarier - d.v.s. egen antikvarisk kompetens - finns i många av stiftet

Utifrån dessa förutsättningar finns det stora möjligheter att arbeta vidare och utveckla metoder och strategier för att förebygga och motverka negativa konsekvenser av ett svagare ekonomiskt underlag för samfälligheterna/församlingarna, samt ett minskat behov av gudstjänstlokaler. Följderna av att en kyrka inte anses behövlig för kyrkligt bruk kan se olika ut. Några exempel kan nämnas:

- församlingen använder och värmer upp kyrkan någon gång ibland samt vårdar och underhåller den
- kyrkan tas ur bruk och avlyses, hålls låst, den underhålls på låg nivå och värme får stå på för klimatets skull (kyrkan läggs i "malpåse")
- kyrkan tas ur bruk och avlyses, uppvärmning och underhåll upphör
- kyrkan tas ur bruk och avlyses samt uthyres för andra ändamål
- kyrkan tas ur bruk och avlyses och säljs

Det första alternativet är ännu det vanligaste förfarandet. Det är också det som förefaller minst olämpligt för det värdefulla kulturarvet. Men även de andra alternativen förekommer och kommer troligtvis att öka. Vilka faktorer avgör vilka alternativ som väljs? Och vilka faktorer har betydelse för vilken kyrka inom församling/samfällighet som bedöms som kyrkligt övertalig? Hur tungt väger bedömningen av kulturhistoriska värden vid dessa vägval? Finns det möjligheter att finna lösningar för en långsiktig planering av användningen av kyrkorna i en församling/samfällighet så att s.k. övertalighet inte uppstår eller så att resurserna räcker till även för de kyrkor som har en lägre nyttjandegrad?

Förslag till strategier för att möta s.k. övertalighet

Vid seminarierna har en rad förslag till åtgärder för att förebygga och motverka negativa konsekvenser för de kulturhistoriska värdena presenterats och diskuterats. Här nedan följer en åtgärdslista. Listan ska ses som en idébank och en början till funderingar kring vad som skulle kunna göras. Vi är väl medvetna om vilka stora resurser det skulle kräva att genomföra allt och att prioriteringar måste ske. Men vi vill ändå peka på de många förslag som lyfts fram och som vi tror skulle kunna få positiva effekter. Vissa av åtgärderna är angelägna för alla församlingar/samfälligheter i förebyggande syfte, för att om möjligt undvika att kyrkor behöver tas ur bruk. Andra, t.ex. konsekvensanalys, behövs i situationer då övertalighet är aktuell och man står inför ett ställningstagande.

- församlingen och kyrkans personal är den viktigaste resursen för de kyrkliga

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

kulturminnenas fortbestånd: former för dialog, information och studiecirklar om kyrkorna bör utvecklas

- att verka för att allmänhetens kunskap om och intresse för kyrkomiljöerna som kulturarv vidmakthålls: information till och dialog med skolor, lokala grupper, hembygdsföreningar, sockenråd etc
- en dialog med kommuner/regioner bör initieras: vilken roll har kyrkomiljöerna i den kommunala planeringen och regionala utvecklingen?
- en diskussion kring differentierad användning av församlingens/samfällighetens kyrkor med utgångspunkt i att alla behövs. Det kan t.ex. innebära att ömtåliga kyrkor används som sommar-, bröllopskyrka etc., medan mindre ömtåliga kan bli huvudkyrka. Även andra typer av användning är många gånger möjlig att förena med hänsyn till kulturhistoriska värden. Metoder bör utvecklas för hur de kulturhistoriska bedömningarna kan användas som underlag för planering av differentierad användning (jfr Tidaholmsprojektet som beskrivs nedan, ett tidigt försök till differentierad användning)
- tydlighet med att Kulturminneslagen ska tillämpas individuellt med stöd av de kulturhistoriska bedömningarna och att graden av restriktioner varierar mellan olika kyrkor och olika delar av samma kyrka.
- genom analyser och diskussioner, centralt och regionalt, utveckla en större samsyn kring hur de allmänna medlen skall riktas för att göra största möjliga kulturmiljönytta
- att göra en konsekvensanalys innan man tar beslut att ta en kyrka ur bruk. Hur kommer ett ändrat inomhusklimat att påverka byggnad, inredning och inventarier? Vilka tillstånd till ändringar av kyrkan eller flyttning av inventarier kommer länsstyrelsen att lämna? Donerade föremål kan ha särskilda föreskrifter. Hur kommer begravningsplatsen att kunna användas? Vilka säkerhetsåtgärder måste vidtas?
- sammanställa skrift med goda exempel på t.ex. differentierad användning, checklistor för konsekvensbedömningar mm

Vad menas med differentierad användning?

När vi här använder begreppet differentierad användning avser vi i första hand ett flexibelt nyttjande av kyrkorna för sitt ursprungliga ändamål. Begreppet användes i samband med det projekt som genomfördes i Tidaholms pastorat för 1993 års kyrkobyggnadsutredning (*Fädernas kyrkor - och framtidens*, 1996). Det blev också pilotprojekt för metodutvecklingen av *Kulturhistorisk karakterisering och bedömning av kyrkor* ("karakteriseringsprojektet"). Syftet med projektet var att, inom ett område med stor kyrktäthet,

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

pröva en modell för flexibla utnyttjande av kyrkor för att motverka övertalighet. En kulturhistorisk bedömning gjordes av pastoratets 20 kyrkor och kapell. Bedömningen av varje kyrka fick sedan ligga till grund för ett ställningstagande om kyrkornas nyttjandegrad, d.v.s. vilka som var lämpliga som huvudkyrkor och vilka som borde få en lägre nyttjandegrad.

Det handlade alltså om att finna en metod för att vägleda församlingarna huruvida en kyrka i kulturhistoriskt hänseende tål förändringar, utifrån tidens krav på anpassning av gudstjänstrummet, eller om man har att räkna med starka restriktioner. Metoden som användes för bedömning var en kulturhistorisk klassificering i tre grupper. Metoden utvecklades senare och klassificering ersattes med kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Tidaholmsprojektet kan dock användas som ett exempel på ett kunskapsunderlag inför differentierad användning av kyrkor, i den mening som definierats ovan.

Under seminarierna presenterades aktuella goda exempel på tillämpning av differentierad användning bl.a. från Växjö kyrkliga samfällighet. Vilka andra goda exempel kan lyftas fram då det gäller långsiktig förvaltning och differentierad användning, utifrån kulturhistoriska hänsyn? En undersökning av detta förutsätter ett samarbete med något eller några län och stift, och kanske någon pilotstudie. Vi kan konstatera att Svenska kyrkans *DAK-projekt* inte innehåller någon definition av differentierad användning. Projektbeskrivningen innehåller dock exempel på differentierad användning, uppdelad på kyrklig och icke kyrklig användning. Projektet förefaller alltså använda en vidare definition av begreppet. Den icke kyrkliga användningen exemplifieras med musik, föredrag, skolavslutningar etc. Naturligtvis kan även sådana användningar vara förenliga med kyrkornas kulturhistoriska värden.

Differentierad användning kan således vara en metod för långsiktig planering av kyrkornas användning, vid vilken hänsyn tas såväl till de praktiska behoven inom en församling/samfällighet som de kulturhistoriska värdena. En sammanjämkning av dessa faktorer vid planeringen kan leda till ekonomiska vinster som i sin tur kan motverka behov av att ta kyrkor ur bruk.

Individuell tillämpning av ett generellt lagskydd

Staten har på olika sätt uttryckt ett förhållningssätt till kyrkliga kulturminnen och principer för hur det kyrkliga kulturarvet ska vårdas, underhållas och bevaras. I såväl propositionerna som i den överenskommelse som träffades mellan staten och Svenska kyrkan vid relationsändringen poängteras det kyrkliga kulturarvets höga kulturhistoriska värden och det stora allmänna intresset av att det kyrkliga kulturarvet bevaras för framtiden. Även Kulturminneslagen är ett uttryck för detta.

Genom Kulturminneslagens generella skydd för alla kyrkor tillkomna före 1940 uttrycks synsättet att alla dessa kyrkor har ett högt kulturhistoriskt värde. Alla väsentliga ändringar av såväl kyrkobyggnader, kyrkotomter, begravningsplatser och inventarier är tillståndspliktiga. Här är det inte fråga om ett urval av objekt och inte heller kan man,

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

som ifråga om byggnadsminnen, göra skyddsbestämmelser, som pekar ut vilka delar av objektet som inte får ändras utan tillstånd.

I de statliga utredningarna och betänkandena samt propositionen *Staten och trossamfundens begravningsverksamheten, kulturminnena, personalen, avgiftsbetalningen, m.m.* (prop. 1998/99:38) kommer samma synsätt till uttryck. Man anser att det kyrkliga kulturarvet som helhet har ett högt kulturhistoriskt värde. Däremot framförs, liksom i de inomkyrkliga utredningarna, att inventeringar och kulturhistoriska bedömningar av varje kyrka bör genomföras så att Svenska kyrkan och kulturmiljövården ska kunna få en uppfattning om vilka kulturhistoriska egenskaper i varje kyrka man bör beakta och vara särskilt rädd om. I flera av utredningarna rapporteras också att en metod för sådana inventeringar då utvecklades av RAÄ. Metoden redovisades senare i boken *Kulturhistorisk karakterisering och bedömning av kyrkor - en handledning för kulturmiljövården och Svenska kyrkan*, RAÄ 2002. I boken finns ett avsnitt om kulturhistoriska värden.

I boken skiljs på generella och individuella kulturhistoriska värden. Generella värden är sådana som alla (lagskyddade) kyrkor har. Individuella värden är sådana som är specifika för varje kyrka. Exempel på *generella värden* är att kyrkan är ett landmärke, en orienteringspunkt i landskapet eller i staden, att den står där som en symbol för en sockens och dess invånares historia, som ofta är månghundraårig, att den utgör ett tidsdokument som oftast berättar en lång historia om kyrkliga, politiska ekonomiska och sociala förhållanden samt speglar olika tiders estetiska ideal och bildspråk, att den kontinuerligt har använts av alla och för sin ursprungliga funktion och att den har skapats och utsmyckats av sockenbor med gemensamma resurser. Exempel på *individuella värden* är byggnadsteknikhistoriskt, arkitektur-/konsthistoriskt, socialhistoriskt och ekonomihistoriskt värde.

Kyrkornas generella värden motiverar ett generellt lagskydd. Kyrkorna ska stå kvar på sin plats och peka på en historia. En uppfattning om att lagskyddade kyrkor kan rivas eller väsentligt förändras så att man inte längre kan uppfatta att det varit en kyrka står alltså principiellt i strid med statens uppfattning om kyrkornas generella värden, såsom den kommer till uttryck i refererade dokument. Kyrkans inventarier bör inte heller flyttas och spridas så att sammanhanget med kyrkan upphör.

Vid tillståndansökningar som gäller ändringar prövas tillståndet i allmänhet mot bakgrund av de individuella värdena. Det är också framförallt utifrån de individuella värdena som kyrkorna bedöms i "karakteriseringsprojekten". Vilka individuella egenskaper bör särskilt beaktas i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön? Genom att utveckla och stödja karakteriserings- och bedömningsmetoden bekräftar staten sin inställning att den generella lagen bör tillämpas individuellt. Individuell prövning i sig är inte något nytt. Nytt är däremot att det nu för de flesta kyrkor finns en kulturhistorisk bedömning som visar att stor försiktighet ska iakttas med vissa kyrkor eller delar av dessa medan andra som helhet eller delvis kan tåla anpassningsåtgärder för ett hårdare

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

användartryck eller ändringar av andra skäl.

En större tydlighet från kulturmiljövårdens sida om den individuellt grundade lagtillämpningen kan leda till en större förståelse för kyrkomiljöernas kulturhistoriska värden och en starkare motivation för långsiktig planering av en förvaltning med kulturhistoriska hänsyn.

Konsekvensanalys

Statens grundläggande uppfattning är att kyrkornas kulturhistoriska värden bäst tillvaratas när Svenska kyrkan använder dem för sitt ursprungliga kyrkliga syfte. Denna funktion i kyrkorna har också i sig ett kulturhistoriskt värde. En långsikt hållbar förvaltning av kyrkomiljöerna bör därför innefatta planering av användningen med sikte på ett tillvaratagande av samtliga kyrkor inom ramen för Svenska kyrkans verksamhet.

Det kan dock inte uteslutas att församlingar/samfälligheter i vissa enstaka fall inte finner någon annan lösning än att ta en kyrka ur bruk för kyrkligt ändamål och kanske till och med avyttra den. Det är emellertid av största vikt att uppkomsten av en sådan situation inte har styrts av slumpen eller av enbart praktiska och ekonomiska faktorer. I en långsiktig planering av förvaltning och användning måste kulturhistoriska bedömningar på ett tidigt stadium vara tungt vägande. I detta bör Svenska kyrkan och kulturmiljövården samverka.

Innan man slutligt tar ställning till att ta en kyrka ur bruk är det viktigt att en konsekvensanalys som omfattar hela kyrkomiljön görs. Detta bör göras också inför ett beslut om minskat bruk och uppvärmning eller ändrad användning. Hur kommer ett ändrat inomhusklimat att påverka byggnad, inredning och inventarier? Minskad uppvärmning leder till ett fuktigare klimat vilket kan leda till mögel och insektsangrepp. Vilka tillstånd till ändringar av kyrkan eller flyttning av inventarier kommer länsstyrelsen att lämna? Kanske kommer inte sådana tillstånd att erhållas. Och om tillstånd till flyttning av inredning och inventarier lämnas kommer länsstyrelsen i de flesta fall att kräva magasinering, vård och bevarande av dem samt att de tas upp i inventarieförteckningen. Donerade föremål kan ha särskilda föreskrifter. Vidare måste man överväga hur begravningsplatsen kommer att kunna användas? Är en profan användning av kyrkobyggnaden möjlig och lämplig om den omges av en begravningsplats? Även särskilda säkerhetsåtgärder kan komma att behövas så att risken för brand, inbrott och vandalism inte ökar då tillsynen över kyrkan minskar?

En eventuell ny hyresgäst eller ägare av kyrkan måste i god tid upplysas om att Kulturminneslagens bestämmelser kommer att fortsätta gälla även om kyrkan tas ur bruk som kyrka. Kommer den tänkta nya användningen att vara möjlig med hänsyn till de restriktioner som kommer att gälla? Ett beslut om att ta en kyrka ur bruk för kyrkligt ändamål måste således föregås av en konsekvensutredning där ett samråd mellan olika parter och specialister är viktigt.

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

Vad betyder Maglarpsdomen?

I våra diskussioner har vi främst berört problematiken med s.k. övertaliga kyrkor ur ett generellt perspektiv. I ett fall har vi dock valt att vara mycket konkreta, med tanke på den bäring som ärendet har på problematiken i stort. Det gäller Regeringsrättens dom rörande rivning av Maglarps nya kyrka, meddelad den 10 juni 2005. Regeringsrätten är landets högsta allmänna förvaltningsdomstol. För att prövningstillstånd skall medges krävs att ärendet har betydelse för rättstillämpningen att frågan prövas eller att det föreligger synnerliga skäl. I domen bifaller Regeringsrätten församlingens överklagande och beviljade med upphävande av underinstansernas avgöranden tillstånd till rivning av Maglarps nya kyrka samt visade målet åter till länsstyrelsen för ny behandling. En ledamot anmälde skiljaktig mening. Ett diskussionsunderlag hade i förväg skickats ut till seminariedeltagarna, bestående dels av en bakgrund till ärendet, dels en preliminär analys av Regeringsrättens dom av RAÅ:s jurist Bengt Green. Medverkande från Skåne län kunde vid seriens avslutande seminarium komplettera bilden med rapport utifrån det aktuella läget.

Diskussionen utgick i allt väsentligt från de frågor som Bengt Green formulerat i sitt underlag. I underlaget konstaterar han att en Regeringsrättsdom, per definition, är att betrakta som vägledande för rättstillämpningen. I domen fäster han uppmärksamheten på följande formuleringar av prejudicerande karaktär: "Situationen är således den att kyrkan är övertalig ur kyrklig synpunkt och någon alternativ användning inte synes stå till buds. I föreliggande situation bör församlingens svårigheter att bekosta en restaurering och det förhållandet att det är fråga om en liten församling med underhållsansvar för ytterligare sju kyrkor tillmätas stor vikt." Enligt Bengt Green har domen bäring på varje liknande situation som kan uppkomma. Vid seminarierna har vi kunnat konstatera att kyrklig övertalighet, i den mening som lagts i begreppet ovan, långt ifrån är någon ovanlig situation. Genom de församlingssammanslagningar som skett under senare tid förekommer också på många håll att en församling förvaltar två eller flera kyrkor. Ofta är det relativt små befolkningsfattiga församlingar som sammanslagits. Detta gör den förvaltande enheten större, men påverkar naturligtvis varken den totala befolkningen eller ansvaret för det samlade antalet kyrkor. Regeringsrättens formulering i dessa avseenden skulle således kunna få bäring på ett stort antal liknande fall.

Regeringsrätten har i sin dom gjort en tydlig avvägning mellan församlingens ekonomiska intressen och de kulturhistoriska värdena. Som framgår av ovanstående citat lägger Regeringsrätten stor vikt vid församlingens svårigheter att bekosta en restaurering – trots möjligheten att till viss del få den täckt genom kyrkobyggnadsbidrag och kyrkoantikvarisk ersättning. Vid diskussionerna har framhållits att Maglarps nya kyrka i många avseenden *inte* framstår som ett typpall. Genom det under lång tid obefintliga underhållet är kyrkans skick osedvanligt dåligt och en upprustning därmed ovanligt kostsam (även om meningarna går i sär beträffande beloppen). Som framkom vid seminarierna har inte heller Regeringsrättens dom lett till ansökningar om rivningstillstånd från andra

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

samfälligheter/församlingar, vilket skulle kunna befaras. Uppenbarligen är det ändå så att samfälligheterna/församlingarna vanligtvis finner det möjligt att – med de möjligheter till ekonomiskt stöd som finns – fortsatt hålla kyrkorna i stånd. Även om Regeringsrättens dom är prejudicerande, ger den *inte* uttryck för förhållanden som idag är allmänna. Detta understryker ytterligare vikten av att för framtiden arbeta med de strategiska frågorna.

Som Bengt Green påpekar i sitt underlag väcker Maglarpdomen ett flertal frågor, som bör övervägas vid en eventuell översyn av Kulturminneslagen. I Kulturminneslagens 4 kap finns ingen precisering om vad som krävs för att länsstyrelsen skall bevilja tillstånd till åtgärder, till skillnad mot 3 kap som säger att länsstyrelserna, om det finns *särskilda skäl*, får bevilja tillstånd till åtgärder rörande byggnadsminnen som strider mot skyddsbestämmelserna. I sin dom gör Regeringsrätten en utfyllnad av lagtexten och menar att det i detta fall finns sådana *särskilda skäl* att tillstånd till rivning bör ges. Vid en översyn av 4 kap. skulle man möjligen, enligt Bengt Green, kunna introducera en sådan ”gradering” av tillståndsprövningen; *särskilda skäl* skulle då t.ex. kunna krävas vid vissa åtgärder, medan *synnerliga skäl* skulle erfordras för rivning av en kyrka.

I sin dom konstaterar Regeringsrätten att såväl kyrkoantikvarisk ersättning som kyrkobyggnadsbidrag kan vara möjliga vägar att finansiera en restaurering, men låter inte detta påverka den slutliga bedömningen. Vid våra diskussioner har vid flera tillfällen framkommit en önskan om att staten på ett tydligare sätt borde styra den kyrkoantikvariska ersättningen till kostnader som är kulturhistoriskt motiverade. Konsekvensen kan i annat fall bli att det är Svenska kyrkan som ytterst bestämmer över vilka kyrkligt övertaliga kyrkor som får finnas kvar.

Publicerade och opublicerade texter som lagts fram som referenser vid seminarierna:

- *Att sluta värma en kyrka*. RAÄ 1998.
- Bromander, Jonas: *Rör inte vår kyrka! Några kyrkliga traditionsbärares berättelser om kyrkorummet*. Tro & tanke. Svenska kyrkans forskningsråd 1998:7. 1998.
- *Fädernas kyrkor - och framtidens. Betänkande* / av 1993 års kyrkobyggnadsutredning. Svenska kyrkans utredningar 1996:1. 1996.
- *Fädernas kyrkor - till varje pris? Diskussionsbetänkande* / avgivet av 1990 års kyrkobyggnadsutredning. Svenska kyrkans centralstyrelse 1992.
- *Kulturhistorisk tillsyn över den kyrkliga miljön. Betänkande* / avgivet av kyrkobyggnadsutredningen. Ds C 1986:11. 1986.
- *Kyrkans tidning*, nr 2005/20 – nr 2006/2, artikelserie ”Kyrkor till salu”.
- Lag (1988:950) om kulturminnen m m
- *Staten och trossamfunden. Den kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga egendomen och de kyrkliga arkiven. Betänkande* / av Kommittén angående det kyrkliga kulturarvet. SOU 1997:43. 1997.
- *Staten och trossamfunden. Den kyrkliga egendomen. Betänkande* / av Kammarkollegiet. SOU 1997:47.

2006-10-10

Dnr: 312-4154-2006

Kulturminnesenheten

Arbetslaget Tillämpning KML - byggnader och utförelse

1997.

- Schwanborg, Ingrid: *Kulturhistorisk karakterisering och bedömning av kyrkor. En handledning för kulturmiljövården och Svenska kyrkan*. Riksantikvarieämbetet. 2002.
- Överenskommelse mellan staten och Svenska kyrkan i frågor som rör de kulturhistoriska värdena inom Svenska kyrkan. Undertecknad februari 2000. Ku2000/470/Ka.